

Юрій ДРЕВНІЦЬКИЙ

*кандидат історичних наук, доцент, кафедри філософії та суспільних дисциплін
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*

Олександр ПЕТРИШИН

аспірант, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

ДІЯЛЬНІСТЬ ЮНРРА У ПІДТРИМЦІ БІЖЕНЦІВ (1943–1946)

До рішення про надання підтримки та допомогу біженцям і переміщеним особам від імені Об'єднаних Націй привели консультації між союзницькими урядами, які тривали з травня по жовтень 1943 р. 9 листопада 1943 р. в Білому Домі у Вашингтоні за участю представників 44 країн Об'єднаних Націй, включаючи Радянський Союз, підписано Договір про створення Адміністрації Об'єднаних Націй з питань допомоги та повоєнного відновлення (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) (ЮНРРА).

Головною метою цієї організації була надання допомоги країнам, які перебували в окупації, у відновленні їх економіки після звільнення. Крім того, ще однією важливою метою нової установи було вирішення проблеми переміщених осіб, які перебували на території союзників. ЮНРРА планувала та керувала програмами допомоги та підтримки, які додавалися до допомоги союзних військових сил, а також сприяла підготовці повернення в'язнів і висланих осіб до їх домівок.

Головою ЮНРРА був призначений Герберт Лахман, який раніше очолював Офіс із закордонної допомоги та реабілітації при Державному Департаменті США. Після утворення цієї міжнародної організації засновано слідчий орган ЮНРРА – посаду Генерального Радника. Адміністрація мала надавати допомогу у підтримці та репатріації певних категорій переміщених осіб.

Отже, основним завданням ЮНРРА була надання допомоги так званим переміщеним особам, тобто «жертвам війни на будь-якій території, яка контролюється Об'єднаними Націями». Загалом переміщене населення розділено на чотири категорії:

Воєнні біженці (жертви війни, інтерновані).

Біженці з політичних, релігійних і расових причин.

Робітники з країн Східної та Західної Європи, яких примусово вивезено до Німеччини.

Німці, як ті, хто оселився на окупованій та анексованій території, так і ті, хто проживав у державах Прибалтики, східній Польщі та в деяких Балканських країнах.

Після закінчення війни уряди Великої Британії, Франції та Сполучених Штатів (кожен окремо) уклали договори про співробітництво з ЮНРРА для забезпечення допомоги цим категоріям переміщених осіб.

Отже, ці договори визначали межі відповідальності між військовим керівництвом західних країн у трьох зонах (у Німеччині, Австрії, Італії, на Близькому Сході) та Адміністрацією ЮНРРА. Адміністрація взяла на себе такі завдання:

Організація та опіка над таборами переміщених осіб.

Координація та нагляд за діяльністю добровільних організацій у таборах.

Забезпечення переміщених осіб продуктами другої необхідності, такими як тютюн, цигарки, бритви, цукерки, навчальні посібники і т. д.

Співпраця з військовою та урядовою владою у питанні репатріації переміщених осіб.

На середину 1945 р. на місцях працювало більше ніж 300 бригад ЮНРРА. Упродовж місяців значна частина зусиль Адміністрації була спрямована на допомогу збройним силам союзників у визначенні особистості переміщених

осіб, їх розподілу за групами, посадці людей у вантажівки і вагони та відправленні на батьківщину без урахування їх особистих побажань. Таким чином, ЮНРРА визначала та розподіляла переміщених осіб за країною їх походження, а не за національністю. Єдиним винятком були особи єврейського походження, яких ще в грудні 1945 р. ЮНРРА визнала переміщеними особами. Спочатку ці методи виявилися настільки ефективними, що з травня по вересень 1945 р. ЮНРРА змогла репатріювати близько 7 мільйонів осіб.

Адміністрація ЮНРРА відіграла важливу роль у сприянні відновленню нормального життя переміщених осіб після завершення Другої світової війни. По-перше, створено Центральне пошукове бюро для пошуку зв'язків переміщених осіб з їх родичами, що сприяло відновленню родинних зв'язків. Громадські радіомережі та газети оприлюднювали списки тих, хто вижив. Також у таборах розпочали будувати школи для освіти переміщених осіб.

Самі переміщені особи активно власноруч перетворювали свої табори на культурні та соціальні центри, де виникали соціальні та професійні організації, видавалися сотні друкованих видань, влаштувалися театральні та музичні вистави, а також спортивні змагання між різними таборами. Управління в таборах відбувалося централізовано за допомогою працівників ЮНРРА, і кожна національна група мала свого національного представника, який захищав її інтереси перед керівником табору чи перед Адміністрацією.

Проте, діяльність ЮНРРА мала свої обмеження. По-перше, ЮНРРА була інструментом 44 різних урядів, і деякі з них не погоджувалися з загальною політикою організації. По-друге, Адміністрація була залежною від союзницьких військ, що обмежувало її ефективність. Ще однією значущою перешкодою у гуманітарній діяльності ЮНРРА була нестача кваліфікованих та досвідчених працівників. Так, багато працівників ЮНРРА були іноземцями, які, за свідченнями деяких переміщених осіб, не завжди дотримувалися норм організації та нерідко вчиняли зловживання. Проте багато службовців ЮНРРА були доброзичливими та відданими людьми, проте їм часто не вистачало досвіду та розуміння політичної ситуації.

Ураховуючи зазначені фактори, ЮНРРА, спроектована для вирішення економічних завдань, зокрема надання допомоги і відновлення економіки звільнених країн, виявилася недостатньо підготовленою для розв'язання питань гуманітарного, соціального і, тим більше, політичного характеру, які супроводжували проблему переміщених осіб.

На відміну від своїх західних союзників, Радянський Союз, один із засновників ЮНРРА, відмовився від допомоги цієї установи в зоні радянської окупації в Німеччині. Він вважав більш доцільним у справі репатріації переміщених осіб укладення спеціальних угод між країнами. У результаті, на Ялтинській конференції в лютому 1945 р. домовлено про широкомасштабну репатріацію до Радянського Союзу. Підписано англо-радянську та американо-радянську угоди 11 лютого 1945 р., а також аналогічну угоду між СРСР та Францією 29 червня 1945 р. Ці угоди надавали уряду СРСР законний привід для обов'язкової репатріації. Союзники погодилися на те, що всі переміщені особи розглядалися як вільні громадяни союзної держави, а не як військовополонені. Згодом Радянський Союз репатріював всіх осіб, які опинилися на його території та на території Східної Німеччини.

У серпні 1945 р., незважаючи на те, що за сприянням ЮНРРА репатрійовано більше 6 мільйонів осіб, чисельність нерепатрійованих переміщених осіб залишалася значною, становлячи близько 750 тисяч осіб

(включаючи тих, хто перебував у військових таборах або не отримував жодної допомоги, ця кількість збільшилася до 1 мільйона осіб).

В той же час авторитет Адміністрації поступово знижувався. Військові почали брати під свій контроль значну частину роботи з біженцями, заповнюючи вакуум, який виник через неготовність ЮНРРА виконувати складні завдання, поставлені перед нею на ранньому етапі. Але навіть військові виявилися не здатними вирішити проблеми переміщених осіб, особливо тих, хто не міг або не бажав повертатися на батьківщину. Вони часто розглядали біженців як перешкоду, яку треба прибрати. Така недостатня толерантність і відсутність терпимості спричиняли конфлікти і напруження між військовими та переміщеними особами.

Прикладом негативної поведінки військових став випадок, що трапився у серпні 1945 р. в таборі для переміщених осіб в місті Кемптон, Німеччина. Солдати вдерлися до церкви і насильно витягували людей, та тасили жінок за волосся та кляли чоловікам руки за спину, застосовуючи фізичне насильство. Один із солдатів взяв хрест від священника і ударив його гвинтівкою. Ця насильницька поведінка призвела до паніки, і люди викидалися з другого поверху, при цьому або розбиваючись на смерть, або стаючи каліками на все життя. Були також випадки самогубств.

З урахуванням вищеописаних тенденцій стало зрозуміло, що існуючі міжнародні організації не могли вирішити цю проблему в межах їх повноважень. Західні країни зрозуміли, що потрібно шукати альтернативу репатріації. Загалом, ЮНРРА витратила приблизно 3,9 мільярда доларів. Головними спонсорами були уряди Великої Британії (20%) та Сполучених Штатів (70%). Проте після 1947 р. уряд США відмовився від подальшого фінансування Адміністрації.

США настоювали на створенні нової організації у справах біженців, яка б перейняла функції ЮНРРА та Міжурядового комітету, та займалася переселенням біженців та переміщених осіб, які стали такими в результаті Другої світової війни та її наслідків.

3 червня 1947 р. члени урядів Міжурядового комітету прийняли резолюцію щодо передачі фондів та функцій комітету до нової організації – Міжнародної організації у справах біженців (МОБ). Ця організація також успадкувала кошти та повноваження ЮНРРА. Загалом кількість біженців та переміщених осіб, які опікувалася МОБ, становила близько 1,7 мільйона осіб.

Міжнародна організація у справах біженців (International Refugee Organization) була заснована в грудні 1946 р. відповідно до резолюції 62 (I) Генеральної Асамблеї ООН.

31 грудня 1946 р. створено Підготовчий комітет МОБ, до якого 1 липня 1947 р. були передані функції ЮНРРА та Міжурядового комітету. Після всіх необхідних підготовок, 20 жовтня 1948 р. МОБ розпочала повноцінну роботу, і передбачалося, що проблему біженців буде вирішено до 30 червня 1950 р. Проте МОБ продовжила співпрацювати з державами Західної Європи та США, тоді як усі аспекти співпраці з питань біженців із Радянським Союзом були припинені.

Робота ЮНРРА є прикладом виконання великої гуманітарної місії на території, яка зазнала серйозних руйнувань та масового переміщення населення під час воєнних подій. Постачання гуманітарної допомоги дозволило врятувати життя сотням тисяч людей та допомогло десяткам тисяч повернутися додому. Завершення війни та політичні події в Східній Європі посилювали розбіжності між колишніми союзниками. У умовах біполярного протистояння міжнародні програми ЮНРРА стали об'єктом критики.

Радянський Союз висловлював своє незадоволення політикою організації щодо репатріації, але залишав інтерес до поставок через ЮНРРА. Уряд Сполучених Штатів, який фінансував до 73% витрат організації, почав відчувати тиск зі сторони Конгресу та громадськості. У пресі регулярно критикували низьку ефективність ЮНРРА, бюрократизацію та суб'єктивність у розподілі допомоги.